Aydemir, H., Diken, İ., K., Yikmiş, A., Aksoy, V., Özokçu, O. (2014). Özel eğitim alaninda çalişan öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri ve yaşam doyumlarinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15(Özel Sayı)*, 68-86.

Geliş Tarihi: 19/12/2013 Kabul Tarihi: 15/12/2014

ÖZEL EĞİTİM ALANINDA ÇALIŞAN ÖĞRETMENLERİN TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİ VE YAŞAM DOYUMLARININ İNCELENMESİ*

Hıdır AYDEMİR**
İbrahim H. DİKEN***
Ahmet YIKMIŞ****
Veysel AKSOY*****
Osman ÖZOKÇU******

ÖZ

Bu araştırmanın amacı özel eğitim okullarında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik ve yaşam doyumu düzeylerini çeşitli değişkenler ve birbiriyle ilişkisi açısından incelemektir. Araştırmada Maslach Tükenmişlik Ölçeği (MTÖ) ile Yaşam Doyumu Ölçeği (YDÖ) İstanbul ili Anadolu yakasında bulunan özel eğitim okullarında görev yapan 179 erkek, 113 kadın toplam 292 öğretmene uygulanmıştır. Bulgular, katılımcıların tükenmişlik düzeylerinin yaşlarına, meslekte çalışma sürelerine, çalışmakta oldukları okul türüne göre; yaşam doyum düzeylerinin ise cinsiyetlerine ve yaşlarına göre anlamlı düzeyde farklılaştığını göstermektedir. Ayrıca katılımcıların MTÖ ve YDÖ puanları arasında negatif yönde anlamlı düzeyde korelasyon olduğu bulunmuştur. Bulgular makalede tartışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Özel Eğitim Öğretmenleri, Tükenmişlik, Yaşam Doyumu.

THE BURNOUT AND LIFE SATISFACTION OF TEACHERS WORKING WITH STUDENTS WITH SPECIAL NEEDS

ABSTRACT

The aim of this study is to explore burnout and life satisfaction levels of teachers who have been working with students with special needs in special education schools according to some variables. Data were collected from 292 teachers working Anatolia side of Istanbul by using Maslach Burnout Inventory and Life Satisfaction Scale. Out of 292, 179 were male, 113 were female teachers. Results showed that there were significant differences between teachers' burnout scores on age, years of their experience and type of schools in which they worked and there were significant differences between teachers' life satisfaction levels according to their gender and ages. Results also showed that there was a significant negative correlation between total MBI scores and MBI subscales' scores and life satisfaction scale scores

Keywords: Special Education Teachers, Burnout, Life Satisfaction

---

* Bu çalışma birinci yazarın Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde gerçekleştirdiği tez çalışmasından oluşturulmuştur. 30 Ekim-1 Kasım 2013 tarihinde gerçekleştirilen 23.Ulusal Özel Eğitim Kongresinde poster bildiri olarak sunulmuştur.

** Öğretmen, MEB, e-posta: hdr62@hotmail.com.
*** Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, e-posta: ihdiken@anadolu.edu.tr
**** Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, e-posta:ayikmis@hotmail.com
***** Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, e-posta: vaksoy@anadolu.edu.tr
****** Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, e-posta: ozokcu@gmail.com

1. GİRİŞ

Tükenmişliğin özellikle, insanlarla yoğun iletişim gerektiren meslek gruplarında çalışanlarda görülen, mesleğin doğası gereği yaşanan stresle başa çıkamama sonucunda gözlenen, fizyolojik ve duygusal alanlarda hissedilen tükenme hissiyle kendini ortaya koyan bir durum olduğu ifade edilmiştir (Karahan ve Uyanık-Balat, 2011). Tükenmişliğin aşırı derecede yorgunluk ve bitkinlik anlamında kullanıldığı ve tükenmişliğe yol açan dışsal stres kaynakları arasında iş veya yaşam durumlarından herhangi birinin etkili olabildiği bildirilmiştir (Tümkaya, 2001).

Günümüzde, tükenmişliğin en yaygın ve kabul gören tanımı Maslach'ın geliştirdiği (1981) üç bileşenli tükenmişlik tanımıdır. Bu tanıma göre tükenmişlik, diğer insanlarla yüz yüze çalışanlarda sıklıkla ortaya çıkan duygusal tükenme, duyarsızlaşmanın ve kişisel başarıda azalmanın görüldüğü, üç boyutlu bir kavram olarak kabul edilmektedir (Ören ve Türkoğlu, 2006; Veatch, 2006; Aksoy, 2007; Oruç, 2007; Yiğit, 2007; Karahan, 2008; Türe, 2008; Kaya, 2010). Maslach ve Leiter (2001)'e göre duygusal tükenme; tükenmişliğin stres boyutunu ifade etmekte olup, enerji yitimi ve yorgunluk olarak tanımlanmaktadır. Duygusal tükenme strese çok benzer bir tepki olmasına karşın stresten ayırt edilen özelliği, diğer bileşenlerle birlikte ele alınmasıdır. Duyarsızlaşma; tükenmişliğin kişiler arası ilişkiler yanıyla ilgili olup, çalışanların kendisine ve hizmet verdiği diğerlerine karşı duyarlılığının azalması; başka bir ifadeyle, kendinden ve hizmet verdiklerinden duygusal ve bilişsel olarak uzaklaşması şeklinde nitelendirilmektedir. Byrne (1994)'e göre üçüncü bileşen olan kişisel başarının azalması, diğer iki bileşenle ilişkili olup, duygusal olarak tükenen ve işiyle arasına mesafe koyan çalışanların, kendilerini yeterince üretken ve başarılı görmemelerini ifade eder (Akt; Şahin, 2008 s.2).

Çokluk (2001), öğretmenlerin meslek yaşamları boyunca birkaç kuşağın eğitiminde rol aldıklarını ve tükenmişlik yaşadıkları belirlenen bir meslek grubu olduklarını belirtmektedir. Öğretmen öğretemediği için öğrencinin öğrenemediği varsayımının öğretmenlerde baskı yaratarak hayal kırıklığı, suçluluk, başarısızlık gibi duygulara temel oluşturduğu belirtilmiştir. Öğretmenlerin tükenmişlikleri sınıf içi sorunlara hoşgörüde azalma, derse yeterince hazırlık yapmamaya başlama, düşük iş performansı, işe yönelik olumsuz tutumlar, iş devamsızlıkları, işten ayrılmak isteme gibi davranışsal sonuçlara yol açmaktadır. Tükenmişlikle bağlantılı olarak fiziksel ve ruhsal sağlıkta bozulmalar ortaya çıkarak yaşam kalitesini düşürmektedir. Fiziksel düzeyde baş ağrıları, ülser gibi sağlıkla ilgili sorunların yanı sıra depresyon, öfke, öğrencilere ve mesleğe yönelik tutumlarda olumsuzlukların da ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Tümkaya (2001), öğretimde strese dolayısıyla da öğretmenlerde mesleki tükenmeye yola açan etkenleri şu şekilde sıralamaktadır. Yönetim kaynaklı baskı, yönetim desteğinin eksikliği, öğrencinin ilgisizliği, tembelliği veya olumsuz davranışları, bazı meslektaşların olumsuz tutumları, okul-aile işbirliğinin eksikliği, iş açısından ilerlemedeki fırsatların azlığı ve kişi başına düşen işin fazlalığı. Sayılan bu etkenlerin öğretmenlerde mesleki anlamda tükenmeye yol açtığı söylenebilir.

Her meslekte olduğu gibi özel eğitim öğretmenleri de mesleğe başlarken öğrencilerinin yaşantılarında ve programlarında olumlu etkiler yaratabilmek, öğrencilerin aileleri ve okul yöneticileriyle olumlu ilişkiler kurabilmek, rolleriyle ilgili kendilerine sağlanacak destekler yoluyla mesleki gelişim olanakları elde edebilmek gibi beklentilere sahiptirler (Çokluk, 2001). Bunlarla bağlantılı olarak, mesleki anlamda verimli olurken kendi yaşamlarında da mutlu olmak gibi beklentilerinin olması mantığa uygundur. Bu

beklentilerin gerçekleşmemesi durumunda birçok özel eğitimci suçluluk hissetmekte ve başarısızlığa dönüşen beklentilerin mesleği bırakmaya temel oluşturduğu bildirilmektedir (Billingsey ve Cross, 1991).

Yardıma gereksinimi olan kişilerle işleri gereği yüz yüze gelinen mesleklerde tükenmişliğin sık karşılaşılan bir durum olduğu, bu durumun uzun süreli stresli çalışma ortamına maruz kalındığında fiziksel ve duygusal yorgunluk, duyarsızlaşma ve üretkenlikte azalma ile karakterize olduğu bildirilmiştir (Ünal, Karlıdağ ve Yoloğlu, 2001). Alan yazında üzerinde çok çalışılmış bir grup olarak öğretmenlerde, meslek üyelerinin yaklaşık %20'sinin bu sorunla yüz yüze olduğu ifade edilmiştir (Torun, 1995). Özel gereksinimli çocukların eğitimi söz konusu olduğunda bu alanda görev yapan öğretmenlerin de en az aileler kadar sabır ve özveri göstermeleri gerektiği açıktır. Öte yandan özel gereksinimli çocukların, normal akranlarına göre bakım ve eğitiminin daha fazla sabır ve özveri gerektirdiği ve daha zorlayıcı olabildiği bilinmektedir. Nitekim en stresli meslekler arasında sayılan öğretmenlik mesleği, özel gereksinimli çocukların eğitimi söz konusu olduğunda bu çocukların kişisel özelliklerinden dolayı daha da stresli hale gelmektedir. Özellikle, örgencilerle doğrudan temasın yoğunluğuna bağlı olarak, özel eğitim öğretmenlerinin diğer öğretmenlere oranla tükenmişliği daha fazla yaşamaya yatkın oldukları belirtilmektedir (Girgin ve Baysal, 2005).

Kendini iyi hissetme hali sağlığın önemli belirleyicilerinden biridir. Duygusal ve bilişsel yönleri olan bu öznel durumun bilişsel bölümünü yaşam doyumu oluşturur (Ünal, Karlıdağ ve Yoloğlu, 2001). Lawton'a (1984) göre doyum bilişsel ve duygusal bileşenlerden oluşur. Öznel iyi oluş da doyumun öznel hali ve pozitif ruh sağlığıdır. Öznel iyi oluşun esas bileşenleri ise duygulanım ve yaşam doyumudur. Duygulanım; olumlu (neşe, ilgi, heyecan, güven gibi) ve olumsuz (öfke, suçluluk, üzüntü, nefret gibi) olmak üzere iki boyutta değerlendirilmektedir. Yaşam doyumu; hem bilişseldir hem de duygularla ilişkilidir. Bu boyut, bireyin iş, evlilik, okul hayatı ya da sadece yaşamla ilgili genel doyum değerlendirmelerinden oluşmaktadır (Akt; Bilge, Sayan ve Kabakçı, 2009).

Yaşam doyumu, bireyin iş yaşamı dışındaki duygusal tepkisidir. Yani hayata karşı genel tutumudur. Bir başka tanımda yaşam doyumu, genel olarak kişinin kendi yaşamından duyduğu memnuniyeti ifade etmektedir. Genel olarak yaşam doyumu kişinin; iş, boş zaman ve diğer iş dışı zaman olarak tanımlanan yaşama gösterdiği duygusal tepki olarak tanımlanabilir. Diğer bir yaklaşıma göre, yaşam doyumu, bireyin yaşamında yer alan olgulara dayanarak, öznel iyi olma (öznel gönenç) ve yaşam kalitesi hakkında ulaştığı yargıları temsil eder (Şahin, 2008).

Özel eğitim öğretmenlerinin tükenmişliklerine ilişkin araştırmalar ülkemizde son yıllarda yaygınlaşmaktadır. Araştırmalar genel anlamda mesleki tükenmişliğe odaklanmakta ve tükenmişlikle yaş, cinsiyet gibi demografik değişkenler ile mesleki kıdem, mezuniyet gibi etkenler arasındaki ilişkilere bakılmaktadır. Diğer bir boyutu da özel eğitim öğretmenlerini yöneticiler, genel eğitim öğretmenleri ya da çalışılan yetersizlik grubu gibi faktörler açısından karşılaştıran ilişkisel araştırmalar oluşturmaktadır.

Bu çalışmada özel eğitim öğretmenlerinin yaşamış oldukları tükenmenin öznel iyi oluşlarının bilişsel boyutunu oluşturan yaşam doyumu ile ilişkisi incelenmiştir. Yaşanmakta olan tükenmişliğin genel anlamda yaşam doyumu ile ilişkisini çeşitli demografik değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu konuda ülkemizde yeterli çalışma olmamakla birlikte ülkemizdeki maddi koşullar, çalışma ve sosyal

yaşamın dayatmaları göz önüne alındığında, özel eğitim öğretmenleri mesleği bırakmasalar da böyle bir tablo karşısında mesleğin ideallerine yabancılaşma, yaptığı işten keyif almama, işiyle ilgili yenilikleri takip etmeme gibi sonuçların ortaya çıkması beklenilebilir. Mesleki anlamda başarı duygusunu elde edemeyen öğretmenlerin yaşamlarından elde edecekleri doyum da olumsuz etkilenecektir.

Öğretmen verimliliğini etkileyen bir faktör olarak tükenmişlik yukarıda anılan belirli koşullar altında ortaya çıkan bir psikolojik değişken olarak kişilerin yaşam kalitesi üzerinde etki etmesi beklenen bir özelliktir. Özel eğitim öğretmenlerinin yaşam doyum düzeyleriyle ilişki içinde tükenmişlik düzeylerine dair bilgiler elde etmek çeşitli açılardan önemlidir. Eğitim sistemi açısından öğretmenlerin yaşayacakları tükenmişlikle baş edecek uygulama ve sistemleri planlama uygulamada kullanılacak bilgilere katkı sağlaması beklenebilir. Öğretmenler ve öğretmen adayları açısından mesleki anlamda kendilerini bekleyen mesleki bir risk olasılığı hakkında bilgi sağlayarak farkındalık yaratılması önemlidir. Öğretmen yetiştiren kurumlar adayların ileride yaşamaları olası mesleki tükenmişliğe ilişkin donanımlar sağlama ve kazandırma yönünde planlamalar yapabilirler. Bu nedenlerle bu araştırmayı yapmak önemli görülmüştür.

Bu amaçla üç temel araştırma sorusuna alt sorularıyla birlikte yanıt aranmıştır. Araştırmanın birinci sorusu; Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri öğretmenlerin cinsiyetlerine, yaşlarına, meslekteki çalışma sürelerine, çalışmakta oldukları okul türüne ve eğitim verdikleri öğrencilerin yetersizlik türlerine farklılaşmakta mıdır? İkinci sorusu; Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin yaşam doyumu düzeyleri öğretmenlerin cinsiyetlerine, yaşlarına, meslekteki çalışma sürelerine, çalışmakta oldukları okul türüne ve eğitim verdikleri öğrencilerin yetersizlik türlerine göre farklılaşmakta mıdır? Üçüncü sorusu; Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri ile yaşam doyumu düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır? Şeklindedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Yöntemi ve Çalışma Grubu

Bu araştırma niceliksel araştırma yöntemlerinden betimsel ve bağıntısal bir araştırma olarak desenlenmiştir. Betimsel ve bağıntısal araştırmalarda amaç var olan durumu betimlemek ve doğal olarak ortaya çıkan farkların ve ilişkilerin derecesini ve manidarlık düzeyini yorumlamaktır. Bu çalışmada da betimsel ve bağıntısal istatistiksel analizler yoluyla bu çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Niceliksel bir araştırma yönteminin gereği olarak psikolojik yapılar nicel ölçme araçlarıyla ölçülerek nicel istatistiksel analizler yardımıyla bulgular elde edilmiş ve yorumlanmıştır. Bu amaçla katılımcılara öz bildirim yoluyla veriler sağlayan ve aşağıda açıklanmış olan ölçme araçları uygulanmıştır. Araştırmacılar anket formlarını katılımcıların görev yaptığı okullara ulaştırmış ve bir hafta sonra doldurulmuş olan formları toplamak üzere tekrar okullar ziyaret edilmiştir. Veri toplama araçlarının puanlanmasına ve değerlendirilmesine ilişkin bilgiler aşağıda yer almaktadır.

Araştırmanın çalışma grubu özel eğitim okullarında görev yapan ve çalışma kapsamında ulaşılabilen öğretmenleridir. Bu amaçla Türkiye'nin en büyük ili ve aynı zamanda en fazla göç alan ili olan İstanbul ili seçilmiştir. Bu araştırma da elde edilen bulgular İstanbul

iline genellenebilir. Ancak Türkiye geneline genellenmesinde verilerin sadece İstanbul ilinden toplandığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Veriler İstanbul ili Anadolu yakasında bulunan özel eğitim okullarında görev yapan toplam 292 öğretmenden elde edilmiştir. Katılımcıların 179 (%61)'u erkek, 113 (%39)'ü kadındır. Katılımcıların yaş ortalaması 39.34 iken standart sapması 12.55'dir ($Ranj_{23,65}$=42). Katılımcıların meslekteki kıdem yılı ortalaması 13.90 iken standart sapması 12.90'dır ($Ranj_{0,45}$=45). Katılımcıların okul türüne göre dağılımı Özel Eğitim İlköğretim Okulu 42 (%14.4), OÇEM 66 (% 22.6), İş Okulu 75 (%25.7) ve İş Eğitim Merkezi 109 (% 37.3)'dur.

2.2. Veri Toplama Araçları

2.2.1. Maslach Tükenmişlik Ölçeği - MTÖ

Maslach Tükenmişlik Ölçeği (MTÖ) Maslach ve Jackson tarafından 1981 yılında geliştirilmiştir. Ölçekte tükenmişlik üç boyutta değerlendirilmektedir. Bunlar: Duygusal tükenmişlik (DT), kişisel başarı (KB) ve duyarsızlaşmadır (D). Ölçekte duygusal tükenmişliği değerlendirmek için 9, kişisel başarıyı değerlendirmek için 8, duyarsızlaşmayı değerlendirmek için ise 5 olmak üzere toplam 22 madde bulunmaktadır. Ölçek Ergin (1992), tarafından Türkçe'ye uyarlanmış ve ölçekte bazı değişikler yapılmıştır. Orijinal ölçekte cevap seçenekleri 7 basamaklı iken, 7 basamaklı cevap seçeneklerinin Türk kültürüne uygun olmadığı görülmüştür. Bunun üzerine Ergin tarafından cevap seçenekleri 5 basamaklı olarak düzenlemiştir. Maddelerin yapısı şu şekildedir: (0) Hiçbir zaman, (1) Nadiren, (2) Bazen, (3) Çoğu zaman, (4) Her zaman. MTÖ'de puanlama sonucu alt ölçek puanları elde edilmektedir. Alt ölçek puanları DT ve D için yukarıdaki gibi puanlanırken KB için tersine puanlanabilmektedir (hiçbir zaman: 4, her zaman: 0). Çünkü DT ve D boyutları olumsuz ifadelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu alandan alınan yüksek puanlar tükenmişlik olarak kabul edilmektedir. KB boyutu olumlu ifadelerden oluşmaktadır, dolayısıyla bu alandan alınan düşük puanlar tükenmişlik olarak kabul edilmektedir. Toplam puan yorumlanırken, KB puanları tersine çevrilerek toplam puan elde edilmeli ve elde edilen puan arttıkça tükenmişliğin de arttığı şeklinde yorumlanmalıdır.

Ölçeğin güvenirliği iki yöntemle hesaplanmıştır. Birincisi, her alt boyut için iç tutarlığın hesaplanmasıdır. (n = 552). İkincini de, test/tekrar-test güvenirliğidir (n= 99). Ölçeğin özgün formuna ve Türkçeye uyarlanmış formuna ilişkin güvenirlik katsayıları şu şekildedir. Duygusal Tükenme: iç tutarlık, .83 (.90) test-tekrar test, .83 (.82). Duyarsızlaşma: iç tutarlık, .65 (.79) test-tekrar test,.72 (.60). Kişisel Başarı: iç tutarlık, .72 (.71) test-tekrar test,.67 (.80). Ölçeğin yapı geçerliği faktör yapısının incelenmesi yoluyla ele alınmıştır. Ölçeğin özgün formuna uygulandığı gibi, varimax rotation uygulanış ve 3 temel faktör elde edilmiştir (Ergin, 1992). Geçerliğe ilişkin ikinci bir analizde, yanıtların sosyal beğenirlikten etkilenip etkilenmediği incelenmiştir. Kozan (1983)'ın sosyal beğenirlik ölçeği ile tükenmişlik ölçeği karşılaştırıldığında, yanıtların sosyal beğenirlikten bir miktar etkilendiğini göstermiştir. Tükenmişlik ölçeğinin, sosyal beğenirlik ölçeği ile gösterdiği korelasyon katsayıları şu şekildedir: Duygusal Tükenme: -.32, Duyarsızlaşma: -.48, Kişisel Başarı: .36. Bu araştırmada ölçeğin iç tutarlık katsayıları şu şekilde hesaplanmıştır. Ölçeğin toplam 22 maddesi için Alpha katsayısı =

.88, Duygusal Tükenme alt boyutu = .81, Kişisel Başarı alt boyutu= .84 ve Duyarsızlaşma alt boyutu= .71 ‘dir.

2.2.2. Yaşam Doyumu Ölçeği - YDÖ

Araştırmada, öğretmenlerin yaşam doyumlarını ölçmek amacıyla, Diener ve arkadaşları tarafından 1985 yılında geliştirilen yaşam doyumu ölçeği; (The Satisfaction with Life Scale-(SWLS) kullanılmıştır. Yaşam doyumu ölçeği, bireylerin yaşamlarından aldıkları doyumu belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek, likert tarzı 7 dereceli (1: kesinlikle katılmıyorum – 7: Kesinlikle katılıyorum) 5 maddeden oluşmaktadır. Diener ve arkadaşları orijinal çalışmada ölçeğin güvenirliğini Alpha = .87 olarak, ölçüt bağımlı geçerliğini ise .82 olarak bulmuşlardır. Ölçek Yetim (1993) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçeğin güvenirliği Alpha = .86 ve test-tekrar test güvenirliği .73 olarak rapor edilmiştir. Yaşam doyumu ölçeğinden alınabilecek en yüksek puan 35, en düşük puan ise 5'tir. Ölçekten alınan puanın düşük olması yaşam doyumunun düşük olduğunun göstergesi olarak kabul edilmektedir (Şahin, 2008). Bu araştırmada ölçeğin iç tutarlık katsayısı 7 madde için .81 olarak hesaplanmıştır.

2.2.3. Kişisel Bilgi Formu

Öğretmenlerle ilgili demografik özellikler için araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan “Kişisel Bilgi Formu” uygulanmıştır. Bu form ile öğretmenin cinsiyeti, yaşı, meslekte çalışma süresi, çalışmakta oldukları okul türü, eğitim verdikleri öğrencilerinin yetersizliklerinin türü ile ilgili bilgiler toplanmıştır.

3. BULGULAR ve YORUM

3.1. MTÖ' den ve MTÖ Alt Ölçeklerinden Alınan Puanlarla Demografik Değişkenler Arasında Yapılan İstatistiksel Analizlerin Bulguları

3.1.1. MTÖ' den ve MTÖ Alt Ölçeklerinden Alınan Puanların Cinsiyete Göre Analiz Bulguları

MTÖ' den ve alt ölçeklerinden elde edilen toplam puanların cinsiyete göre anlamlı düzeyde farlılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklemler t-testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları MTÖ toplam puanı temelinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olmadığı yönündedir ($t(290)=0.096$, $p > .05$). MTÖ alt ölçeklerinden alınan puanlarla yapılan analizlerde de benzer sonuçlara ulaşılmıştır. MTÖ KB, D ve DT alt ölçek puanlarının cinsiyete göre analizi incelendiğinde her üç boyutta da cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir (KB, ($t(290)=0.206$, $p > .05$.), D, ($t(290)=0.380$, $p > .05$.), DT, ($t(290)=0.223$, $p > .05$.). Bulgular, cinsiyet değişkeninin özel eğitim öğretmenlerinin mesleki tükenmişlikleri üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı yönündedir.

3.1.2. MTÖ’ den ve MTÖ Alt Ölçeklerinden Alınan Puanların Yaşa Göre Analiz Bulguları

MTÖ' den ve MTÖ alt ölçeklerinden elde edilen toplam puanlar ile yaş arasındaki ilişki Pearson korelasyon katsayısı hesaplanması analizi yoluyla incelenmiştir. Bulgular Tablo 1'de rapor edilmiştir. Tablo 1'de verilen bulgular incelendiğinde yaş ile MTÖ toplam

puanı, KB ve DT alt ölçekleri arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı, bununla birlikte D alt ölçeği arasında negatif anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir (r=-0.199, p <.01). Bulgular yaşla tükenmişliğin duyarsızlaşma alt boyutu arasında negatif yönde anlamlı bir ilişkiye işaret etmektedir. Yaş ilerledikçe duyarsızlaşma azalmakta ve özel eğitim öğretmenleri mesleki anlamda daha duyarlı hale gelmektedirler.

Tablo 1.
MTÖ ve Alt Ölçekleri Puanlarının Yaş İle Korelasyonları

MTÖ ve Alt Ölçekleri	Yaş (r)
KB	-.053
D	-.199*
DT	-.052
MTÖ Toplam	-.105

* p < .01

3.1.3. MTÖ' den ve MTÖ Alt Ölçeklerinden Alınan Puanların Meslekte Çalışma Sürelerine Göre Analiz Bulguları

MTÖ' den ve MTÖ alt ölçeklerinden alınan toplam puanlarının meslekte çalışma süresine göre farklılaşıp farklılaşmadığı ANOVA analizi kullanılarak incelenmiştir. Meslekte çalışma süresine göre MTÖ toplam puanların ve alt ölçek puanlarının ANOVA analiz sonuçları katılımcıların meslekte çalışma sürelerine göre MTÖ toplam puanları (F(2, 289)=1.353, p > .05) ile KB (F(2, 289)=0.956, p > .05) ve DT (F(2, 289)=0.055, p > .05) alt ölçekleri puanlarında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. MTÖ D alt ölçeği puanında ise anlamlı düzeyde fark olduğunu göstermektedir (F(2, 289)=6.387, p < .05). Farkın kaynağına ilişkin yapılan Tukey HSD testi sonuçları incelendiğinde meslekte çalışma süresi 0-5 yıl olanlar ile 16 yıl ve üstü olanlar arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Ortalamalar incelendiğinde 0-5 yıl çalışma süresine sahip olan katılımcıların puanlarının 16 yıl ve üstü çalışma süresine sahip katılımcılardan daha yüksek puanlara sahip olduğu görülmüştür. Farkın pratik anlamlılığının bir göstergesi olarak etki büyüklüğüne, eta-kare değerinin hesaplanması yoluyla bakılmış ve küçük etki büyüklüğü olduğu görülmüştür ($\eta 2 = .04$). MTÖ D ye ilişkin ANOVA analizi sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2.
MTÖ D Alt Ölçeği Toplam Puanının Meslekte Çalışma Süresine Göre ANOVA Analizi Sonuçları

Boyut	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
MTÖ D	Gruplararası	181.869	2	90.935	6.387	.002*
	Gruplariçi	4114.940	289	14.239		
	Toplam	4396.810	291			

* p < .01

3.1.4. MTÖ' den ve MTÖ Alt Ölçeklerinden Alınan Puanların Katılımcıların Çalışmakta Oldukları Okul Türüne Göre Analiz Bulguları

MTÖ' den ve MTÖ alt ölçeklerinden alınan toplam puanlarının katılımcıların çalışmakta oldukları okul türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığı ANOVA analizi kullanılarak incelenmiştir. Katılımcılar çalıştıkları okullara göre dört grup altında toplanmıştır. Bu gruplar, ilköğretim okulu, iş okulu, OÇEM ve iş eğitim merkezi'dir. Analiz sonuçları katılımcıların çalışmakta oldukları okul türüne göre MTÖ toplam puanlarında ($F(3,288)=6.12$, $p< .01$) anlamlı fark olduğunu göstermektedir (Tablo 3). MTÖ toplam puanı için farkın kaynağına ilişkin yapılan Tukey HSD testi sonuçları incelendiğinde MTÖ toplam puanında OÇEM'de çalışmakta olan katılımcıların ilköğretim okulunda çalışmakta olanlara göre ve iş eğitim merkezinde çalışmakta olan katılımcıların ilköğretim okulu ve iş okulunda çalışan katılımcılara göre daha yüksek düzeyde tükenmişliğe sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Farkın pratik anlamlılığının bir göstergesi olarak etki büyüklüğüne, eta-kare değerinin hesaplanması yoluyla bakılmış ve orta etki büyüklüğü olduğu görülmüştür ($\eta 2 = .06$).

Tablo 3.
MTÖ Toplam Puanlarının Katılımcıların Çalışmakta Oldukları Okul Türüne Göre ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplararası	3395.84	3	1131.95	6.12	.000*
Gruplariçi	53307.53	288	185.10		
Toplam	56703.37	291			

*$p< .001$, ($\eta^2 = .06$)

Alt ölçekler bazında ise KB alt ölçeği toplam puanlarında ($F(3,288)=5.163$, $p< .01$) ve D alt ölçeği toplam puanlarında ($F(3,288)=5.480$, $p< .01$) anlamlı fark olduğunu DT alt ölçeği toplam puanlarında ($F(3, 288)=2.537$, $p> .05$) ise anlamlı fark olmadığını göstermektedir. KB alt ölçeği toplam için farkın kaynağına ilişkin yapılan Tukey HSD testi sonuçları incelendiğinde OÇEM ve iş eğitim merkezinde çalışmakta olan katılımcıların ilköğretim okullarında çalışmakta olan katılımcılara göre daha yüksek düzeyde tükenmişliğe sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Farkın pratik anlamlılığının bir göstergesi olarak etki büyüklüğüne, eta-kare değerinin hesaplanması yoluyla bakılmış ve küçük etki büyüklüğü olduğu görülmüştür ($\eta 2 = .05$). KB alt ölçeğine ilişkin analiz bulguları Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4.
MTÖ KB Alt Ölçeği Puanlarının Çalışılmakta Olan Okul Türüne Göre ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplararası	653.564	3	221.188	5.163	.002*
Gruplariçi	12337.343	288	42.838		
Toplam	13000.907	291			

*$p < .01$, ($\eta^2 = .05$)

D alt ölçeği toplam için farkın kaynağına ilişkin yapılan Tukey HSD testi sonuçları incelendiğinde iş eğitim merkezinde çalışmakta olan katılımcıların ilköğretim okulu ve iş okulunda çalışan katılımcılara göre daha yüksek düzeyde tükenmişliğe sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Farkın pratik anlamlılığının bir göstergesi olarak etki büyüklüğüne, eta-kare değerinin hesaplanması yoluyla bakılmış ve küçük etki büyüklüğü olduğu görülmüştür (η2 = .04). D alt ölçeğine ilişkin analiz bulguları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5.
MTÖ D Alt Ölçeği Puanlarının Çalışılmakta Olan Okul Türüne Göre ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplararası	232.018	3	77.339	5.480	.001*
Gruplariçi	4064.792	288	14.114		
Toplam	4296.810	291			

*p < .001 (η^2 = .04)

3.1.5. MTÖ' den ve MTÖ Alt Ölçeklerinden Alınan Puanların Katılımcıların Eğitim Verdikleri Öğrencilerin Yetersizlik Türlerine Göre Analiz Bulguları

MTÖ' den ve MTÖ alt ölçeklerinden alınan toplam puanlarının katılımcıların yoğun olarak eğitim verdikleri öğrencilerin yetersizlik türlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı ANOVA analizi kullanılarak incelenmiştir. Katılımcıların yoğun olarak eğitim verdiklerini rapor ettikleri yetersizlik türleri dört grupta toplanmıştır. Bunlar, (a) zihinsel yetersizlik, (b) belirgin bir grubun olmaması, (c) çoklu yetersizlik ve (d) gelişimsel yetersizlikler (otizm ve diğerleri) olarak sınıflandırılmıştır. Analiz sonuçları katılımcıların yoğun olarak eğitim verdikleri öğrencilerin yetersizlik türlerine göre MTÖ toplam puanlarında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir (F(3, 288)=0.930, p > .05). Benzer şekilde KB alt ölçeği toplam puanlarında (F(3, 288)=1.350, p > .05), D alt ölçeği toplam puanlarında (F(3,288)=0.764, p> .05) ve DT alt ölçeği toplam puanlarında (F(3,288)=1.350, p> .05) da anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir.

3.2. YDÖ' den Alınan Puanlarla Demografik Değişkenler Arasında Yapılan İstatistiksel Analizlerin Bulguları

3.2.1. YDÖ' den Alınan Puanların Cinsiyete Göre Analiz Bulguları

YDÖ' den elde edilen toplam puanın cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklemler t-testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları YDÖ toplam puanı temelinde cinsiyete göre anlamlı bir fark olduğu yönündedir (t(290)=2.33, p<.05). Kadın ve erkeklerin yaşam doyumu ölçeğinden aldığı puanların ortalamaları incelendiğinde kadınların puanlarının ortalamasının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu nedenle kadınların erkeklerden daha yüksek yaşam doyumuna sahip olduğu söylenebilir. Farkın pratik anlamlılığının bir göstergesi olarak etki büyüklüğüne, eta-kare değerinin hesaplanması yoluyla bakılmış ve küçük etki büyüklüğü olduğu görülmüştür (η^2 = .01). Analiz sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6.
YDÖ Toplam Puanlarının Cinsiyete Göre T-Test Sonuçları

Cinsiyet	N	X	S	sd	t	P
Kadın	179	23.25	5.94	290	2.33	.05*
Erkek	113	21.56	6.14			

*p < .05, (η^2 = .01)

3.2.2. YDÖ' den Alınan Puanların Yaşa Göre Analiz Bulguları

YDÖ' den alınan toplam puan ile yaş arasındaki korelasyon incelenmiştir. Sonuçlar incelendiğinde yaş ile yaşam doyumu arasında negatif yönlü anlamlı bir korelasyon olduğu görülmüştür (r=-0.129, p <.05). Diğer bir deyişle yaş artıkça yaşam doyumu düşmektedir.

3.2.3. YDÖ' den Alınan Puanların Meslekte Çalışma Sürelerine Göre Analiz Bulguları

YDÖ' den alınan toplam puanın meslekte çalışma süresine göre farklılaşıp farklılaşmadığı ANOVA analizi kullanılarak incelenmiştir. Meslekte çalışma süresine göre YDÖ toplam puanının ANOVA analiz sonuçları katılımcıların meslekte çalışma sürelerine göre YDÖ toplam puanlarında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir (F(2, 289)=1.509, p > .05).

3.2.4. YDÖ' den Alınan Puanların Katılımcıların Çalışmakta Oldukları Okul Türüne Göre Analiz Bulguları

YDÖ' den alınan toplam puanlarının katılımcıların çalışmakta oldukları okul türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığı ANOVA analizi kullanılarak incelenmiştir. Analiz sonuçları katılımcıların çalışmakta oldukları okul türüne göre YDÖ toplam puanlarında anlamlı fark olmadığını göstermektedir (F(3, 288)=0.552, p > .05).

3.2.5. YDÖ' den Alınan Puanların Katılımcıların Eğitim Verdikleri Öğrencilerin Yetersizlik Türlerine Göre Analiz Bulguları

YDÖ' den alınan toplam puanlarının katılımcıların yoğun olarak eğitim verdikleri öğrencilerin yetersizlik türlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı ANOVA analizi kullanılarak incelenmiştir. Analiz sonuçları katılımcıların yoğun olarak eğitim verdikleri öğrencilerin yetersizlik türlerine göre YDÖ toplam puanlarında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir (F(3, 288)=0.258, p> .05).

3.3. MTÖ' den ve MTÖ Alt Ölçeklerinden Alınan Puanlarla YDÖ' den Alınan Puanlar Arasındaki İlişkiye Yönelik Analiz Bulguları

MTÖ' den ve MTÖ alt ölçeklerinden alınan toplam puanlarla YDÖ' den alınan toplam puanlar arasındaki ilişki Pearson korelasyon katsayısı hesaplanması analizi yoluyla incelenmiştir. Bulgular Tablo 7'de rapor edilmiştir. Tablo 7'de verilen bulgular incelendiğinde MTÖ' den alınan toplam puan ile YDÖ' den alınan toplam puan ve MTÖ' nün KB, D ve DT alt ölçeklerinden alınan toplam puanlar ile YDÖ' den alınan toplam puan arasında negatif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir. MTÖ' den alınan puan arttıkça YDÖ' den alınan puan azalmaktadır. Diğer bir deyişle tükenmişlik düzeyi arttıkça yaşam doyumu düzeyi azalmaktadır.

Tablo 7.
MTÖ ve Alt Ölçekleri Puanları İle YDÖ Puanı Korelasyonlar

MTÖ ve Alt Ölçekleri	Yaş (r)
MTÖ Toplam	-.241*
KB	-.231*
D	-.113*
DT	-.209*

* $p < .01$

4. TARTIŞMA

Araştırmanın birinci temel araştırma sorusunun birinci alt sorusu olan özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin öğretmenlerin cinsiyetine göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin yapılan analizlerin sonuçları öğretmenlerin MTÖ ve alt ölçeklerinden aldıkları puanların cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığını göstermektedir. Alan yazın incelendiğinde Sucuoğlu ve Kuloğlu (1996), Akçamete ve diğ. (1998), Başaran (1999), Akçamete ve diğ. (2001), Kulaksız ve diğ. (2003), Gündüz (2006), Oruç (2007) ve Yiğit (2007) çalışmalarında cinsiyet değişkeninin tükenmişlik üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını bulmuşlardır. Araştırmamızın bulguları bu araştırmanın bulgularıyla örtüşmektedir. Bununla birlikte Tümkaya (1996) ve Platsidou ve Agaliotis (2008) cinsiyet değişkeninin tükenmişliğe etki ettiğini belirtmişlerdir. Çokluk (2001), Girgin ve Baysal (2005) ve Vızlı (2005) çalışmalarında cinsiyet değişkeninin D alt boyutunda anlamlı bir fark yarattığını belirtmektedirler. Bu çalışmalara göre erkek öğretmenler, kadın öğretmenlere göre daha fazla duyarsızlık yaşamaktadırlar. Çokluk (2001) ve Özmen (2001) ayrıca, cinsiyet değişkeninin DT alt boyutunda anlamlı bir fark yarattığını tespit etmiştir. Buna göre kadınlar, erkek öğretmenlere oranla daha fazla duygusal tükenme yaşamaktadırlar. Son olarak, Karahan (2008) çalışmasında cinsiyet değişkeninin KB alt boyutunda anlamlı bir fark yarattığını belirtmiştir. Buna göre, erkek öğretmenlerin KB puanları, kadın öğretmenlere göre anlamlı derecede yüksek çıkmaktadır. Bu araştırmada cinsiyet değişkeniyle, genel tükenmişlik ve tükenmişliğin alt boyutları arasında, anlamlı bir farkın çıkmaması araştırmada yer alan katılımcıların farklı branş, okul ve kıdem sürelerine sahip olmaları nedeniyle verilerin dağılımının farklılaşması ile açıklanabilir.

Birinci temel araştırma sorusunun ikinci alt araştırma sorusu olan özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin öğretmenlerin yaşına göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin yapılan analizlerin sonuçları, öğretmenlerin yaşları ile MTÖ toplam puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı yönündedir. Bununla birlikte ölçeğin D alt boyutunda yaş ile duyarsızlaşma arasında negatif yönde bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır. Alan yazın incelendiğinde Akçamete ve diğ. (2001) yaşın tükenmişlik üzerinde etkili bir değişken olmadığını belirlemişlerdir. Bununla birlikte Sucuoğlu ve Kuloğlu (1996), Tümkaya (1996), Başaran (1999), Platsidou ve Agaliotis (2008), Karahan (2008) yaşın tükenmişliği etkileyen bir faktör olduğunu belirtmişlerdir. Sucuoğlu ve Kuloğlu (1996), Kulaksız ve diğ. (2003), Oruç (2007), Karahan (2008) ve yaptıkları çalışmalarda yaş değişkeninin KB alt boyutunda anlamlı bir fark yarattığını ve özellikle yaşı 40'ın

üzerinde olan öğretmenlerin, yaşı 30'dan az olan öğretmenlere göre daha yüksek kişisel başarı hissettiklerini belirtmişlerdir.

Başaran (1999), Çokluk (2001), Kulaksız ve diğ. (2003), Vızlı (2005), Yiğit (2007) ve Kaya (2010) çalışmalarında yaş değişkeninin DT alt boyutunda anlamlı bir fark yarattığını bulmuşlardır. Bu çalışmalara göre, orta yaş dilimindeki (30-45) öğretmenlerin 30'un altında olan ve 45'in üzerinde olan öğretmenlere oranla daha fazla duygusal tükenmişlik yaşadıkları görülmektedir. Özmen (2001) yaptığı çalışmada yaş değişkeninin D alt boyutunda farklılık yarattığını bulmuştur.Bu çalışmada da ölçeğin D alt boyutunda yaş ile duyarsızlaşma arasında negatif yönde bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır. Yani genç öğretmenlerin duyarsızlaşma düzeylerin görece yaşlı olan öğretmenlere göre daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Çokluk (2001) bu bulguyu destekleyen literatür bulguları rapor etmektedir.

Bu bulgu, özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin, mesleğin ilk yıllarında sahip oldukları deneyim eksikliği nedeniyle hızla duyarsızlaştıkları, ilerleyen yıllarda özellikle zorlu öğrencilere eğitim verme ve davranışlarını kontrol edebilmede kazandıkları deneyimle yaşadıkları duyarsızlaşmayla baş ettikleri şeklinde yorumlanabilir.

Birinci temel araştırma sorusunun üçüncü alt araştırma sorusu olan özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin öğretmenlerin meslekte çalışma süresine göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin yapılan analizlerin sonuçları, MTÖ toplam puanlarında ve KB ve DT alt boyutlarında bir fark olmadığını göstermektedir. Ancak bir önceki araştırma sorusunun bulgularıyla paralellik teşkil eder bir şekilde D alt boyutuyla meslekte çalışma süresi arasında anlamlı bir farkın olduğu bulunmuştur. Farkın kaynağı incelendiğinde mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin (0-5 yıllık öğretmenler) yaşadıkları duyarsızlaşma, 16 yıl ve üstü kıdeme sahip öğretmenlere göre daha yüksektir. Bulgunun etki büyüklüğü değerinin .04 olduğu göz önüne alındığında istatistiksel bir anlamlılığın yanında pratikte önemsenmesi gereken anlamlı bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir.

Alan yazın incelendiğinde Akçamete ve diğ. (2001) ve Aksoy (2007) kişilerin çalıştıkları sürelerin tükenmişlik üzerinde etkisi olmadığı sonucuna varırlarken; Sucuoğlu ve Kuloğlu (1996), Başaran (1999), Çokluk (2001), Özmen (2001), Oruç (2007) ve Karahan (2008) yaptıkları çalışmalarda görev süresi değişkeninin, KB alt boyutunda farklılıklara yol açtığını belirtmişlerdir. Bu çalışmalara göre, meslekte uzun yıllardır çalışan öğretmenler, mesleğe yeni başlamış öğretmenlere oranla daha yüksek kişisel başarı düzeyi hissetmektedirler. Kulaksız ve diğ. (2003) ve Karahan (2008), DT alt boyutunda da etkili olduğunu belirtmişlerdir.

Bu araştırmada elde ettiğimiz bulgulara göre duyarsızlaşma boyutunda yaşanan tükenmenin, bir tür savunma mekanizması gibi işleyerek, özel eğitim alanında göreve yeni başlayan öğretmenlerin yeterli deneyimi kazanıncaya kadar öğretmenlerin mesleğin yarattığı yıpranmadan koruduğu söylenebilir.

Birinci temel araştırma sorusunun dördüncü alt araştırma sorusu olan özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin öğretmenlerin çalışmakta oldukları okul türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin yapılan analizlerin sonuçları, katılımcıların görev yapılan okullara göre MTÖ toplam puanları ile KB ve D alt ölçek puanlarında anlamlı düzeyde farklılaştığını göstermektedir. DT alt boyutu ile görev yapılan okul türü arasında ise anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır. Bulgunun etki büyüklüğü değerinin toplam puanda .06, KB alt boyutunda .05 ve D alt boyutunda .04

olduğu göz önüne alındığında istatistiksel bir anlamlılığın yanında pratikte önemsenmesi gereken orta düzeyde anlamlı bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Şahin (2008) ve Karahan (2008)'ın devlet okullarında ve özel okulda çalışan öğretmen ve yöneticileri karşılaştırdıkları ve devlet okulunda çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin daha yüksek olduğunu buldukları görülmektedir. Bu çalışma sadece devlet okullarında çalışan öğretmenlerle yürütülmüş olduğundan okul türleri arasındaki farka bakılmış ve yukarıda anılan boyutlarda anlamı farklılıklar bulunmuştur.

Bulgular incelendiğinde öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri en yüksekten en düşüğe doğru sıralandığında sırasıyla OÇEM, İş Eğitim Merkezi, İş Okulu ve Özel Eğitim İlköğretim Okulu şeklinde bir sıralama ortaya çıkmaktadır. En fazla tükenmişlik OÇEM' lerde çalışan öğretmenlerde görülürken, en düşük tükenmişlik Özel Eğitim İlköğretim Okulunda çalışan öğretmenlerde görülmektedir. Bulgunun etki büyüklüğü değerinin .06 olduğu göz önüne alındığında istatistiksel bir anlamlılığın yanında pratikte önemsenmesi gereken orta düzeyde anlamlı bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Alanda verilen eğitimler ve bu okullarda yer alan öğrencilerin özellikleri düşünüldüğünde, okullardaki çalışma koşulları, çalışılan öğrenci grubunun zorluğu, çalışılan alanda var olan bilimsel temelli öğretim programları ile bu programlar konusunda alınan hizmet öncesi ve içi eğitimlerin, öğretmenlerin yeterliklerine ve dolayısıyla tükenmişliklerine etki ediyor olduğu söylenebilir.

Birinci temel araştırma sorusunun beşinci alt araştırma sorusu olan özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin öğretmenlerin eğitim verdikleri öğrencilerinin yetersizliklerinin türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin yapılan analizlerin sonuçları, katılımcıların eğitim verdikleri öğrencilerinin yetersizliklerinin türüne göre MTÖ toplam puanları ve alt ölçek puanları arasında anlamlı düzeyde bir ilişkinin olmadığını ortaya koymaktadır. Alan yazın incelendiğinde Özmen (2001), Vızlı (2005) ve Aksoy (2007) öğretmenlerin eğitim verdikleri öğrencilerinin yetersizliklerinin türünün tükenmişliğin hiçbir alt boyutunda anlamlı bir fark yaratmadığını bildirmektedirler. Bununla birlikte Başaran (1999), Oruç (2007) ve Karahan (2008) hizmet verilen yetersizlik türünün duygusal tükenme alt boyutunda etkili bir değişken olduğunu belirtmişlerdir. Sucuoğlu ve Kuloğlu (1996), Kulaksız (2003) ve Yiğit (2007) ise çalışmalarında hizmet verilen yetersizlik türünün kişisel başarı boyutunda farklılıklar yarattığını belirtmişlerdir. Bu çalışmanın bulguları, bir önceki araştırma sorusu bulgularıyla birlikte ele alınarak düşünüldüğünde, özel eğitim okullarında çalışan öğretmenlerin tükenmişlikleri üzerinde çalışılan yetersizlik türünden daha fazla çalışma koşulları ile birlikte sosyo-ekonomik faktörler ve benzeri değişkenlerin daha fazla etki ediyor olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmanın ikinci temel araştırma sorusunun birinci alt araştırma sorusu olan özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin yaşam doyumu düzeylerinin öğretmenlerin cinsiyetine göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin yapılan analizlerin sonuçları, kadın öğretmenlerin yaşam doyumu düzeylerinin erkek öğretmenlerden daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bulgunun etki büyüklüğü değerinin .01 olduğu göz önüne alındığında istatistiksel bir anlamlılığın yanında pratikte küçük düzeyde anlamlı bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Yaşam doyumu ile ilgili alan yazın incelendiğinde Eryılmaz ve Ercan (2011), Türkiye'de cinsiyet ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmaların çok az olduğunu, cinsiyetin öznel iyi oluşla ilişkilerinin incelendiği çalışmalarda birbiriyle tutarlı olmayan sonuçların elde edildiğini ve literatüre

göre demografik değişkenlerin yetişkin öznel iyi oluşunun % 10'nu açıkladığı belirtilmektedirler. Myers ve Diener (1995), cinsiyetin yaşam doyumunu yordamada hemen hemen hiçbir etkiye sahip olmadığını belirtmektedir. Ayrıca, Avşaroğlu, Deniz ve Kahraman (2005), Bulut (2007), Çeçen (2007), Tuzgöl Dost (2005), Şahin (2008), Saygın ve Arslan (2009), yaşam doyumu ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olmadığını bildirmişlerdir. Bilge, Sayan ve Kabakçı (2009), cinsiyet değişkeninde kadınlar lehine, Eryılmaz ve Ercan (2011) belirli yaş grubunda yine kadınlar lehine sonuçlar rapor etmişlerdir.

Bu çalışmada özel eğitim alanında çalışan erkek öğretmenlerin daha düşük bir yaşam doyumuna sahip olmaları yaşam doyumu değişkenine katılan kişilik, kültür, gelir, din ve eğitim gibi faktörlerle ilişkili olabileceği ile açıklanabilir. Kültürel olarak öğretmenliğin daha çok kadınlara atfedilen bir meslek olmasının yanı sıra erkeklerin ev geçindirme ve daha yüksek maddi kazanç elde etme sorumluluklarının olduğunu düşüncesi açıklayıcı olabilir.

Araştırmanın ikinci temel araştırma sorusunun ikinci alt araştırma sorusu olan özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin yaşam doyumu düzeylerinin öğretmenlerin yaşına göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin yapılan analizlerin sonuçları, yaş ile yaşam doyumu arasında negatif yönlü anlamlı bir korelasyon olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bir deyişle yaş artıkça yaşam doyumu düşmektedir. Alan yazın incelendiğinde yaşam doyumu ile ilgili ilk çalışmaların yaşlılar üzerinde yapıldığı görülmektedir. Geleneksel olarak yaşam doyumunun yaşla ilişkili olduğu düşünülmüştür. Eryılmaz ve Ercan (2011), orta yetişkinlerin yaşam doyumlarının ergenler ve yaşlılardan daha yüksek olduğuna ilişkin literatür bulguları rapor etmişlerdir. Akandere, Acar ve Baştuğ (2009) ise yaş arttıkça bilgi düzeyinin artmasıyla ilişkili olarak yaşam doyumunun arttığını bildirmişlerdir. Avşaroğlu, Deniz ve Kahraman (2005), Bulut (2007) ve Bilge, Sayan ve Kabakçı (2009) yaş ile yaşam doyumu arasında anlamlı ilişki olmadığını, Şahin (2008) ise öğretmenlerde yaş ilerledikçe meslekte yıpranma ve ağır çalışma koşulları sonucunda oluşan bıkkınlığın yaşam doyumunu azalttığını belirtmiştir. Şahin (2008)'in bulgularına benzer bir şekilde bu araştırmada da yaşla birlikte yaşam doyumunun azalması meslekte yıpranma ve ağır çalışma koşullarının yarattığı bıkkınlıkla ilişkili olduğu düşünülebilir.

Araştırmanın ikinci temel araştırma sorusunun üçüncü, dördüncü ve beşinci araştırma soruları olan özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin yaşam doyumu düzeylerinin öğretmenlerin meslekte çalışma süresine, çalışmakta oldukları okul türüne ve eğitim verdikleri öğrencilerinin yetersizliklerinin türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin yapılan analizlerin sonuçları, her üç değişkene göre yaşam doyumlarının anlamlı düzeyde farklılaşmadığı yönündedir. Avşaroğlu, Deniz ve Kahraman (2005), öğretmenlerin iş deneyimleri ile yaşam doyumları arasında pozitif yönde ilişki olduğunu bildirmişlerdir. Şahin (2008) ise çalışılan okul türü ile yaşam doyumu arasında olumlu yönde ilişki olduğunu bildirmiştir. Bu araştırmanın bulgularına göre bu üç değişkenle yaşam doyumu arasında ilişkinin çıkmamış olması yaşam doyumunun sadece iş-meslek koşullarıyla açıklanamayacak kadar karmaşık bir kavram olmasıyla açıklanabilir. Çalışma koşulları önemli bir faktör olmakla birlikte kişilerin sosyal alanda sahip oldukları destekler, kişilik, kültür, gelir, din ve eğitim gibi oldukça farklı faktörlerin genel yaşam doyumu üzerindeki etkisi meslek alanında karşılaşılan sorunları dengeleyerek kişilerin yaşam doyum düzeylerini arttırıyor olabilir. Diğer yandan mesleğin kişiler

açısından öznel yaşamlarındaki önemi ve yeri diğer değişkenlere göre ikincil planda olabilir.

Araştırmanın son araştırma sorusu, özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri ile yaşam doyumu düzeyleri arasında bir ilişki olup olmadığıdır. Analiz bulguları MTÖ toplam puanları ve MTÖ alt ölçek puanları ile Yaşam Doyumu Ölçeği toplam puanları arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu şeklindedir. Yani gerek genel tükenmişlik gerekse de kişisel başarı, duygusal tükenme ve duyarsızlaşmayla ilgili tükenmişlikler arttıkça kişilerin yaşam doyumu düzeyleri düşmektedir. Tersinden söylenirse yaşam doyumu düzeyi yüksek olan özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin tükenmişliğin genelinde ve alt boyutlarında yaşadıkları tükenmişlik düzeyi azdır.

Avşaroğlu, Deniz ve Kahraman (2005), öğretmenlerin yaşam doyumu ile duygusal tükenme ve kişisel başarısızlık arasında negatif yönlü, yaşam doyumu ile iş doyumu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Diğer taraftan yaşam doyumu ile duyarsızlaşma arasında anlamlı bir ilişki saptamamışlardır. Şahin (2008), öğretmenlerin yaşam doyumu ile duygusal tükenme arasında negatif yönlü, yaşam doyumu ile kişisel başarı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulmuştur. Ancak yaşam doyumu ile duyarsızlaşma arasında anlamlı bir ilişki saptamamıştır.

Genel olarak ele alındığında kişilerin kişisel düzlemde yaşadıkları tükenmenin yaşam doyumlarına etki etmesi mantığa uygun görünmektedir. Bununla birlikte son araştırma sorusunun analiz bulguları önceki araştırma sorularının analiz bulgularıyla birlikte düşünüldüğünde, öğretmenlerin yaşam doyumlarının çalışma koşullarından, kıdem sürelerinden, çalıştıkları okul türünden ve çalıştıkları öğrencilerin sahip oldukları yetersizlik türlerinden etkilenmediği ancak cinsiyetlerinden, yaşlarından ve tükenmişliklerine etki eden diğer faktörlerden etkilendiği görülmektedir. Bu durumda tükenmişliğe etki eden diğer faktörlerin doğrudan değil ama dolaylı ya da aracı değişkenler olarak yaşam doyumunu etkilediği düşünülebilir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Özel eğitim okullarında görev yapan öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri ile yaşam doyumu düzeylerinin çeşitli değişkenler (yaş, cinsiyet, meslekte çalışma süresi, çalıştığı okul türü) ve birbiriyle ilişkisi açısından incelendiği bu çalışmada elde edilen bulguların ortaya koymuş olduğu sonuçlar şu şekilde özetlenebilir.

Özel eğitimi öğretmenlerinin tükenmişlik düzeyleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermezken yaşam doyum düzeyleri kadınlar lehine anlamlı bir fark göstermektedir. Tükenmişliğin duyarsızlaşma alt boyutunda yaşa göre anlamlı bir farklılığın bulunduğu çalışmada genel tükenmişlik ve diğer alt boyutlarla yaş arasında herhangi bir anlamlı farka rastlanmamıştır. Bununla birlikte yaş arttıkça yaşam doyumunun düştüğüne dair bulgular elde edilmiştir. Meslekte çalışma süresiyle tükenmişliğin duyarsızlaşma alt boyutunda anlamlı bir fark ortaya çıkarken genel tükenmişlik ve diğer alt boyutlarla meslekte çalışma süresi arasında herhangi bir anlamlı farka ortaya çıkmamıştır. Meslekte çalışma süresiyle yaşam doyumu arasında da herhangi bir farklılık bulgusu elde edilmemiştir. Öğretmenlerin çalışmakta oldukları okul türü ile genel tükenmişlik, kişisel başarı ve duyarsızlaşma boyutları arasında anlamlı farklılıkların bulunduğu çalışmada yaşam doyumu ile çalışılan okul türü arasında herhangi bir farklılık bulunmamıştır. Özel eğitim öğretmenlerinin eğitim verdikleri öğrencilerin yetersizlik türüne göre tükenmişlik

ve yaşam doyumları arasında da herhangi bir farklılık ortaya çıkmamıştır. Literatürle uyumlu biçimde yaşam doyumu ile genel tükenmişlik ve tükenmişliğin alt boyutları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu araştırma bulgularıyla ortaya konulmuştur.

Bu sonuçlar doğrultusunda gelecek araştırmalar ve uygulamalar için şu önerilerin verilebilineceği düşünülmektedir. Aynı konuda devlet okulları ve özel sektörde hizmet veren okullarda çalışan özel eğitim öğretmenlerinin karşılaştırıldığı araştırmalar desenlenebilir. Bu çalışmada özel eğitim okullarında görev yapan öğretmenlerin branş, mezun oldukları alan/program, özel eğitim alanında çalışmayı isteyerek seçip seçmedikleri, medeni durumları, sahip oldukları sosyal destekler gibi değişkenlere bakılmamıştır. Gelecek çalışmalarda bu çalışmanın ana değişkenleri ile sıralanan değişkenler arasındaki ilişkiler incelenebilir. Tükenmişlik ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiler farklı değişkenlere göre incelendiğinde aracı bir takım değişkenlerin iş gördüğü izlenimini yaratacak bulgular mevcuttur. Gelecek çalışmalarda özellikle yapısal eşitlik modelleri kullanılarak sonuç ve tartışmalar bölümünde anılan değişkenlerin aracı ve birlikte etkisini inceleyecek araştırma modellerinin desenlenmesi önerilir. Yaşam doyumu çok yönlü ve karmaşık bir değişken olarak kişilerin verimleri üzerinde etkili olduğu gösterilmiş bir değişkendir. Öğretmenlerin mesleki anlamda tükenmişliklerinin azaltılmasını sağlayacak tedbirlerin yaşam doyumlarını dolayısıyla verimlerini arttırıcı bir etki yapması bekleneceğinden öğretmen işverenlerinin bu hususlarda önlemler alması önerilebilir. Yaşam doyumu ile ilgili araştırmalar ülkemizde özel eğitim alanında oldukça yenidir ve yeterli araştırma bulunmamaktadır. Bu nedenle özel eğitim alanında çalışan meslek elemanlarının, özel gereksinimli çocukların ve ailelerinin yaşam doyumu düzeylerini etkileyen faktörleri ortaya koyacak çalışmalar ileri araştırmalar önerilebilir. Yine yaşam doyumu alanında özel eğitim alanında çalışan meslek elemanlarının, özel gereksinimli çocukların ve ailelerinin yaşam doyumu düzeylerini arttırıcı deneysel ya da yarı deneysel uygulamaların desenlenmesi yoluyla programların ortaya konulacağı araştırmaların yapılması özel eğitimde verilen hizmetlerin verimliliğini ve kalitesini arttıracağı umulmaktadır. Yöneticiler açısından eğitim kurumunda verimliliği arttırmak ve belirlenen hedeflere ulaşmak açısından öğretmenlerin yaşam doyumlarını arttırarak mesleki tükenmelerini azaltacak mesleki ve sosyal destekleri sağlayacak önlemleri almaları önerilebilir.

KAYNAKLAR

Akandere, M., Acar, M., ve Baştuğ, G. (2009). Zihinsel ve fiziksel engelli çocuğa sahip anne ve babaların yaşam doyumu ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22, 23-32.*

Akçamete, G., Kaner, S. ve Sucuoğlu, B. (1998). Engelli ve engelli olmayan çocuklarla çalışan öğretmenlerin tükenmişlik ve iş doyumu arasındaki ilişkinin karşılaştırılmalı olarak incelenmesi. *VI. Ergonomi Kongresi*. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.

Akçamete, G., Kaner, S. ve Sucuoğlu, B. (2001). *Öğretmenlerde tükenmişlik, iş doyumu ve kişilik.* Ankara: Nobel Yayınevi.

Aksoy, Ş. U. (2007). *Eskişehir ili özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin değerlendirilmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Avşaroğlu, S., Deniz. M. E., ve Kahraman, A. (2005). Teknik öğretmenlerde yaşam doyumu iş doyumu ve mesleki tükenmişliğin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14, 115-129.*

Başaran, B.I. (1999). *Zihinsel, görme ve işitme özürlü çocuklara eğitim veren özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin kişilik özelliklerinin belirlenmesi ve karşılaştırılması.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Bilge, F., Sayan, A., ve Kabakçı, Ö. F. (2009). Aile mahkemesi uzmanlarının meslek doyumları, yaşam doyumları ve ilişkilere yönelik inançlarının incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4 (32), 20-3.*

Billingsley, B. S. & Cross, L. H. (1991). Teacher decision to transfer from special to general education. *The Journal of Special Education, 24(4), 496-511*.

Bulut, N. (2007). Okul psikolojik danışmanlarının yaşam doyumu, stresle başa çıkma stratejileri ve olumsuz otomatik düşünceleri arasındaki ilişkiler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3(27), 1-13.*

Çeçen, R. (2007). Üniversite öğrencilerinin cinsiyet ve yaşam doyumu düzeylerine göre sosyal ve duygusal yalnızlık düzeylerinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2(3), 180-190.*

Çokluk, Ö. (2001). Engelliler okullarında görev yapan yöneticilerde ve öğretmenlerde tükenmişlik. *Özel Eğitim Dergisi, 3(1), 35-47*.

Diener, E. (1985). Subjective well being. *Psychological Bulletin, 95, 542-75.*

Ergin, C. (1992). *Doktor ve hemşirelerde tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin uyarlanması. VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları.* Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayını, 143-154.

Eryılmaz, A. ve Ercan, L. (2011). Öznel iyi oluşun cinsiyet, yaş grupları ve kişilik özellikleri açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4(36), 139-151.*

Girgin, G. ve Baysal, A. (2005). Tükenmişlik sendromuna bir örnek: Zihinsel engelli öğrencilere eğitim veren öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyi. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 4(4).*

Gündüz, B. (2006). Öğretmenlerde tükenmişliğin akılcı olmayan inançlar ile bazı mesleki ve kişisel değişkenlere göre yordanması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 26(3), 17-33.*

Karahan, Ş. (2008). *Özel Eğitim Okullarında Çalışan Eğitimcilerin Öz-Yeterlik Algılarının ve Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Karahan, Ş. ve Uyanık Balat, G. (2011). Özel eğitim okullarında çalışan eğitimcilerin öz-yeterlik algılarının ve tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29, 1-14.*

Kaya, A. (2010). *Isparta ilinde engellilere yönelik hizmet veren kamu ve özel eğitim kurumlarında çalışan meslek gruplarında tükenmişlik düzeyi*. Yayımlanmamış

Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Kulaksız, A., Dilmaç, B. ve Aydın A. (2003). Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik duygusu üzerine karşılaştırmalı bir inceleme. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1), 15-27.*

Maslach. C, & Leiter, M.P. (2001). Job burnout. *Annual Review of Psyhology, 52, 397-422*.

Maslach, C. & Jackson, S.E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behaviour, 2, 99-133.*

Myers, D.G. & Diener, E. (1995). Who is happy? *Psychological Science, 6, 10-19*.

Oruç, S. (2007). *Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi (Adana ili örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ören, N. ve Türkoğlu, H. (2006). Öğretmen adaylarında tükenmişlik. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke), 16.*

Özmen, H. (2001). *Görme engelliler okullarında görev yapan öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Platsidou, M.,& Agaliotis, I. (2008). Burnout, job satisfaction and instructional assignment related sources of stress in Greek special education teachers. *International Journal of Disability, Development and Education (1034-912X), 55(1),61-76.*

Saygın, Y., ve Arslan, C. (2009). Üniversite öğrencilerinin sosyal destek, benlik saygısı ve öznel iyi oluş düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 28, 207-222*.

Sucuoğlu, B. ve Kuloğlu, N. (1996). Özürlü çocuklarla çalışan öğretmenlerde tükenmişliğin değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Dergisi, 10(36), 44-60*.

Şahin, Ş. (2008). *Beden eğitimi öğretmenlerinin tükenmişlik ve yaşam doyumu düzeyleri.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.

Torun, A.(1995). *Tükenmişlik, aile yapısı ve sosyal destek ilişkileri üzerine bir inceleme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Tuzgöl Dost, M. (2005). Öznel iyi oluş ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 23(3),103-111*.

Tümkaya, S. (1996).*Öğretmenlerdeki tükenmişlik görülen psikolojik belirtiler ve başa çıkma davranışları.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Tümkaya, S. (2001). Denetim odakları farklı ilkokul öğretmenlerinin bazı değişkenlere göre tükenmişlikleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 15(2),29-40.*

Türe, M. E. (2008). *Özel eğitim sektöründe çalışan eğitimcilerin tükenmişlik düzeyleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ünal, S., Karlıdağ, R., ve Yoloğlu, R. (2001). Hekimlerde tükenmişlik ve iş doyumu düzeylerinin yasam doyumu düzeyleri ile ilişkisi. *Klinik Psikiyatri Dergisi. 4(2) 113–118.*

Veatch J. M. (2006) *The impact of new teacher induction programs on feelings of burnout of special education teachers.* Unpublished Doctoral Dissertation. USA: Kansas State University Department Of Special Education.

Vızlı, C. (2005). *Görme engelliler ilköğretim okullarında çalışan öğretmenlerle normal ilköğretim okullarında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin karşılaştırılması Üsküdar ilçesi örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yiğit, A. (2007). *Özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin iş doyumu, tükenmişlik ve ruh sağlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.